Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği

Prof. Dr. Zekai Özdemir (Istanbul University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. İlkay Noyan Yalman (Cumhuriyet University, Turkey)

Ph.D. Candidate Seda Bayrakdar (Istanbul University, Turkey)

Employment of Women and Economic Development: An Example of Transition Economies

Abstract

The participation of women in workforce has been accepted as an important factor of sustainable development. Especially in developing countries, the low workforce participation rate of women has been drawn attention, and therefore the importance of the concept in question on development process becomes a current issue. Albeit the importance of women in workforce markets and on development, being accepted of women as “secondary workforce” leads essential problems both economically and socially. With industrialization process, the necessity and wants of women to participate in work life on the one hand and the workforce need of economy on the other hand accelerate the entry of women in workforce market. Previously being employed in the works that do not require talents and skills and afterwards being employed in the more qualified works that require education exhibit the importance of education on women employment. That is, the education of women on development process, participation in workforce and receiving share from growth are important issues which should be interested by every developing countries. In the transition economies which have the status of a developing country, the education and employment of women workforce are important issues to study. In this sense, the women workforce structure in transition economies, as well as the education levels and economic growth rates will be analyzed with the help of statistical tables and the importance of the issue, current problems, solution proposals and policies will be placed in.

JEL codes: O11, O53

1 Giriş

Kadınların işgücüne katılımı sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne düşük katılım oranı dikkat çekmekte ve kalkınmanın sağlanmasındaki önemi gündeme gelmektedir. Kadınların ekonomik yaşama daha fazla katılmaları, kalkınma ve büyümeden daha fazla pay almaları ve aile içindeki konumlarının iyileşmesinin sağlanması kalkınmışlığın gereğidir. Sonuçta üretim faktörleri arasında yer alan kadın işgücünün yok sayılması ya da atıl kalması ekonomik bir kayıptır. Kadınların işgücüne dolayısıyla ekonomiye kazandırılması tüm ülke için bir kazanç, kalkınmanın hızlandırılması ve büyümenin dengeli bir yapıya kavuşmasında önemli bir etken olacaktır.

Kadın işgücünün istihdamında belirleyici rol oynayan iktisadi ve sosyal koşullar, sanayileşme ile beraber geleneksel kırsal kesimdeki dönüşüm sonrasında ağırlaşmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte artan işgücü talebini karşılamada erkek işgücünün yanı sıra kadın işgücünün önemi de artmıştır. Sanayileşmenin ilk yıllarında Batı Avrupa ülkelerinde kadınlar, uzun çalışma saatleri, düşük ücret gibi ağır çalışma şartları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kadınların işgücü piyasalarında ve kalkınmadaki önemine karşın, “ikincil işgücü” statüsünde kabul görmeleri sadece ekonomik değil, sosyal açıdan da önemli sorunlara sebep olmaktadır. Sanayileşme süreci ile birlikte bir yandan kadının çalışma yaşamına katılma isteği ve gerekliliği, diğer yandan ekonominin işgücü ihtiyacı, kadınların işgücü piyasasına çıkışını hızlandırmıştır. Önceleri fazla yetenek ve beceri gerektirmeyen işlerde istihdam edilirken, sonraları daha nitelikli ve eğitim gerektiren işlerde istihdam edilmeleri, kadınların istihdamında eğitimin önemini ortaya koymuştur.

Kalkınmanın sağlanmasında kadının eğitimi, işgücüne katılması ve büyümeden pay alması konuları her gelişmekte olan ülkenin ilgilenmesi gereken önemli bir konu olmaktadır. Gelişmekte olan ülke statüsünde bulunan geçiş ekonomilerinde de kadın işgücünün istihdamının kalkınmadaki katkısı ve önemi ele alınması gereken bir tartışmadır. Bu amaçla geçiş ekonomilerinde kadın işgücünün yapısı, eğitim düzeyi ve ekonomik büyüme oranları istatistik tabloları yardımıyla analiz edilerek, konunun önemi, mevcut sorunlar, konuyla ilgili çözüm önerileri ve politikalar ortaya konmaya çalışılacaktır.

2 Kadın İstihdamını Arttırmanın Ekonomik Önemi

Ekonomik yapıdaki hızlı değişimler işgücü piyasasını etkilemiş, gerek çeşitlilikten gerekse yetersizlikten kadın işgücüne daha yoğun ihtiyaç duyulmuştur. İstihdamda cinsiyet ayrımcılığı birçok ülkede üzerinde durulan ve düzenlemeler getirilmeye çalışılan bir konudur. 1944 yılında ILO tarafından kabul edilen Philadelphia Bildirisi’ne göre; “Tüm insanlar ırk, din ya da cinsiyet farkı gözetmeksizin, özgürlük ve itibar, ekonomik

güvence ve fırsat eşitliği şartlarında, hem maddi refahlarını, hem de manevi gelişmelerini sağlama hakkına sahiptir”(ILO, Dünya Kalkınma Raporu).

Küreselleşme ile her alanda yoğunlaşan rekabet ortamı bütün dünya ekonomilerinde bir baskı yaratmıştır. Rekabet gücünü arttırmak isteyen tüm ülkelerin de özellikle emek piyasalarını modernize etmeleri gereği ortaya çıkmıştır. Emegün eksik istihdamında önemli yer tutan kadın emeğinin sistem dışında bırakılmasının engellenmesi, ülkelerin ekonomik gayrisafı milli hâsılanın artırılması, ekonomik kalkınmanın itici güçlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Özellikle işsizlikle ilgili önemli çalışmalar yapan Avrupa Birliği ülkelerinde kullanılan İstihdam Stratejisi ve bunun temel çerçevesi; girişimcilik, istihdam edilebilirlik, işgücü piyasasında fırsat eşitliği yaratabilmektir. Bu çerçevedeki politikaların başarıyla uygulanabilmesi için özellikle beşeri sermayenin niteliğinin artırılması bu bağlamda eğitim politikalarına destek verilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (Ecevit,2010).

Ülkelerin ekonomik kalkınmışlığının ve gelişmişliğinin desteklenmesi yönünden kadın istihdamının artırılması ekonomide itici bir güç olacaktır. Bu nedenle kadın istihdamını artırıcı tedbirler hızla uygulamaya konulmaktadır. Bu tedbirler arasında ilk olarak eğitim göze çarpmaktadır. Kadın nüfusun okullaştırılmasının ve eğitilmesinin ekonomik verimliliği yüksektir. Özellikle toplumsal verimliliği erkek nüfuskinden daha önemlidir. Eğitim iktisatçılarına göre, erkek olsun kadın olsun bireyin verimliliği dolayısıyla kazancı öğrenim düzeyiyle doğru orantılı artmaktadır. Kadınlara daha fazla eğitim imkanı sağlanarak bir ülkede yoksulluk azaltılabilir, verimlilik artırılabilir, ekonomik ve toplumsal kalkınmada hızlı nüfus artışının baskısı hafifletilebilir (Adem,1991). Eğitim hem istihdamla direkt ilişkili olup eğitim arttıkça istihdam edilebilirlik artmakta, hem de eğitimin ekonomik kalkınma- büyüme ve yarattığı pozitif dışsalılık ekonomiyi olumlu etkilemektedir (Berber ve Eser, 2008).

Ekonomik gelişmeyle birlikte kadın emek talebine uygun istihdam şekillerinin emek piyasalarında hızla genişlediği tespit edilmiştir. Bu işlerin başında kısmi süreli ve geçici işler olmakla birlikte, tarifi ve düzenlemesi çok güç sayıda ve nitelikte kayıt dışı işlerde mevcuttur. Bu tip işlerin genelde çok az veya hiç vasıf gerektirmediği, monoton olduğu ve iş bulmakta güçlük çeken gruplarca tercih edildiği bilinmektedir. Ekonominin gelişme süreci kayıt dışı istihdam türlerini artırırken, bu tip işler için kadınların tercih edilmesi ve bu işlere esas itibarıyla kadın emek arzının yönelmesi, toplam işgücü içinde kadın oranını zamanla artırmıştır (Ekin, 1991). Kayıt dışı istihdam özellikle yoğun göç yaşanan büyük şehirlerde gününbirlik çalışanların ortaya çıkardığı bir piyasa türüdür. Özellikle kadınlarda gününbirlik çalışma daha sık görüldüğünden kayıt dışı istihdamda yine kadın aleyhinde erkeklere oranla daha fazla olmaktadır. Yaşanılan ekonomik krizler, aileye ek gelir sağlama arzusu eğitimsiz olan kadınları enformel sektörlerde çalışmaya yönlendirmiştir. Ayrıca kadının erkeğin ucuz iş gücü ikamesi olarak görülmesi yine kadınlarda kayıt dışı istihdamın yüksek olmasının ana sebeplerindendir (Bayrakdar ve Okay, 2011).

Ekonomide ve işgücü piyasalarında yaşanan gelişmeler ve yeni oluşumlar kadın işgücünün yeniden şekillenmesine, yeni sorunların ortaya çıkmasına ve yeni politikaların gelişmesine sebep olmuştur. Kadın işgücünün nitelikleri, çalışma şartları, bu konudaki hukuki düzenlemeler, uygun istihdam alanlarının yaratılması kalkınmasını tamamlayamamış olan ülkelerde önemle üzerinde durulan konuların başında yer almaktadır.

3 Geçiş Ekonomileri

1990'ların başlarında yaklaşık 380 milyon nüfusa sahip 25 civarında ülkenin sosyalist sistemin başarısızlığından dolayı planlı ekonomik sistemi terk ederek serbest piyasa ekonomi sistemine geçmeye çalışması “Geçiş ekonomisi” kavramının sık sık gündeme gelmesine ve kullanılmasına yol açmıştır. Planlı ekonomik sistemden piyasa ekonomisi sistemine geçiş çoğu zaman uzun bir süreç aldığı için bu ülkelere hala geçiş ekonomileri adı verilmektedir (Balcılar 2002). Birçok gelişmekte olan ülke bu kapsamda yer almaktadır. Kısaca “geçiş ekonomileri” kavramı, eskiden sosyalist ekonomi sistemine sahip olup, günümüzde piyasa ekonomilerini oluşturmaya çalışan ülkeler için kullanılmaktadır.

Geçiş ekonomisi kapsamında yer alan ülkelerin birçoğu birbirinden farklı piyasa ekonomisi deneyimleri geçirmektedir. Ancak hemen hepsinde görülen bazı ortak özellikler; yoksulluk, az gelişmiş altyapı, güçlü ve katı bir komuta sistemi ile büyük ve hantal yapıda oluşmuş olan kamu sektörünün yol açtığı problemlerdir (Altay,2003). Geçiş ekonomilerinde yer alan ülkeler birbirleriyle benzeyen özellikleri nedeniyle diğer ülkelerden farklılıklar gösterirler. Bu özelliklere göre de geçiş ekonomileri kapsamında yer alan ülkeler başlıca üç şekilde sınıflandırılabilir:

- İlk olarak coğrafik yakınlık veya bölgesel özelliklere göre ülkelerin gruplandırılmasıdır. Bu sınıflandırmaya göre geçiş ekonomisi ülkeleri aşağıdaki gibi dört grupta toplanabilir (Arıkan 2002);
 - i. Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri: Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, ve Slovenya.
 - ii. Baltık Cumhuriyetleri: Estonya, Letonya ve Litvanya
 - iii. Bağımsız Devletler Topluluğu (Eski Sovyet ülkeleri): Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna (Bu grup içinde

yer alan bazı ülkeler kendi aralarında Merkezi Orta Asya Ülkeleri olarak da gruplandırılmaktadır. Bu ülkeler; Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan'dır)

iv. Asya'daki Geçiş ekonomileri: Çin, Kamboçya, Laos Halk Cumhuriyeti, Vietnam

- İkinci olarak piyasa ekonomisine geçiş süreci ve seçmiş oldukları yöntemler açısından da sınıflandırılabilir. Geçiş ekonomilerinin her biri ekonomik geçiş uygulamalarında gerekli ekonomik değişiklikleri yapmada farklı performans sergilemiştir. Bunun sebepleri; geçiş ekonomilerinde coğrafik, ekonomik, nüfus, doğal kaynaklar açısından önemli farklılıklara sahip olmaları ve bu yapılarının yanında dışsal baskı ve fırsatlar ile hükümetlerin iktisat politikaları ve beşeri sermaye ve demografik güçlerin de farklı özelliklerde olmasıdır. Bu şekilde bir ayırmda ise geçiş ekonomisi ülkeleri iki grupta toplanabilir (Egeli vd. 2002);

i. Dönüşüm sürecini tamamlamış ve Avrupa Birliği adaylığına kadar gelmiş olan Ülkeler: Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri,

ii. Mülkiyet haklarının korunması ile uygulanması konusunda tereddütleri olan ve mali piyasaların istenen düzeyde gelişmediği Ülkeler: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güney- Doğu Avrupa Ülkeleri

- Üçüncü olarak geçiş ekonomisi ülkeler demokratikleşme ile piyasa reformlarının başarısı arasında ilişki kurmalarına göre sınıflandırılabilir. Buna göre tam demokratik ülkeler gelişmiş piyasa reformları uygularken, yarı demokratik ülkeler sınırlı reform programları izlemiş ve diktatörlükle ve işadamlarının egemenliğine boyun eğmiş ülkeler ise reform programlarında başarısız olmuştur (Dural, 2007: 44);

i. Reformcu Ülkeler: Macaristan, Slovakya, Litvanya, Letonya, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti

ii. İlimli Reformcu Ülkeler: Kırgızistan, Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Ermenistan, Moldova, Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Romanya

iii. Sınırlı Reformcu Ülkeler: Türkmenistan, Beyaz Rusya, Özbekistan ve Tacikistan

Sosyalist blok yıkılmadan önce, ülkeler, sorunlarını çözmek yerine, dış dünyaya kapılarını kapatarak sorunların üstünü örtmeyi tercih etmişler ancak yaşanan olaylar, bu politikaların başarılı olmadığını ortaya koymuştur. Genel olarak geçiş sürecindeki ülkelerin sosyalist sistemi benimsedikleri dönemde yaşadıkları sorunları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tandircioğlu, 2002):

- Ekonominin neredeyse tamamı kamulaştırılmış, özel mülkiyete çok sınırlı bir pay tanınmıştır.
- Üretim gerçekleştiren kamu kuruluşlarının büyük bir kısmı tekelleşmiş, fiyatlar ve yatırım kararları merkezi idare tarafından kontrol edilir hale gelmiştir. Dışa kapalı, COMECON içi uzmanlaşmaya yönelik, ekonomik politikalar izlenmiş ve bunların sonucunda ekonomiler rekabet yapamaz hale gelmiştir.
- Sosyal güvenlik alanında yapılan harcamalar, önemli boyutlarda artmış ve bu harcamalar, siyasi bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.
- Yukarıdaki sorunların da etkisiyle makro ekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para arzının sınırsız artışı ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.

Sosyalist ülkeler yaşanan bu sorunlar karşısında yeni arayışlara ve dolayısıyla sonuçta piyasa ekonomisine geçmeye yönelmiştir.

Geçiş ekonomilerinin başlangıç koşulları coğrafi, ekonomik, tarihi ve kültürel geçmişleri, nüfusu, doğal kaynakları açısından farklılıklar sergilemeleri, ekonomik geçişin uygulanmasında gerekli kamusal değişiklikleri yapmada farklı performans sergilemelerine yol açmıştır. Ayrıca dışsal baskı ve fırsatlar ile hükümet politikaları beşeri sermaye ve demografik güçler de büyüme performanslarını etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır (Egeli, Emsen, 2002). Geçiş sürecindeki başlangıç koşulları açısından özellikle Eski Sovyetler Birliği (ESB) Ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa (ODA) Ülkeleri ve Baltık Ülkeleri arasında önemli farklılıklar görülmektedir. ESB ülkeleri 20-30 yıl daha fazla Sovyetler Birliği yönetimi altında kalmışlardır ve piyasa ekonomisi tecrübeleri daha azdır. Diğer yandan kişi başına düşen gelir açısından da dikkate değer farklılıklar söz konusudur. ODA ve Baltık ülkeleri en yüksek kişi başına düşen gelire sahip olmuşlardır. Örneğin 1988 yılında bütün SSCB'de çalışan nüfusun %12'si, Rusya Federasyonu'nun da %6.3'ü ve Beyaz Rusya'da %5'i, 75 rubleden daha az ücret alırken, bu oran; Tacikistan'da %58.6, Özbekistan'da %44.7 ve Kırgızistan'da ise %37.1'di. Orta Asya Cumhuriyetleri SSCB içinde adeta fakirin en fakiriydiler (Gumpel, 1994). Ayrıca Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin dış borçlarının da daha yüksek olduğu göz önüne alındığında Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Baltık ülkelerinin diğer geçiş süreci yaşayan ülkelere göre şanslı olduğunu söylenebilir.

	Düzeltilmiş kişi başına gelir	Bölge içi Ticaretin payı	Tarımın payı	Doğal kaynak zenginliği	Komünist rejim altında geçirdiği yıl
Ortalama Tüm Ülkeler	4660	23	19	1	58
ODA	5901	18	12	0	43
Baltık Ülkeleri	5094	31	22	0	51
ESB	3517	25	25	1	73

Tablo1: Geçiş Ekonomilerinde Başlangıç Koşulları (1989-1991) Kaynak: Mehmet Balcılar, Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Bir Değerlendirmesi adlı makaleden özetlenmiştir. s.104, 105, 106

Geçiş ekonomilerinin dönüşüm süreci, dünyada küreselleşme ve liberalleşme politikalarının arttığı bir döneme denk gelmiştir. Böyle olunca bu ülkeler bir taraftan serbest piyasa ekonomisini tesis etmeye çalışırken, diğer taraftan küreselleşme sürecinde ekonomilerini söz konusu normlara uygun hale getirme çabası içine girmiştir (Miynat, 2004). Piyasa ekonomisine geçiş uzun ve zorlu ekonomik uygulamalar gerektirir. Piyasa ekonomisi sadece bir serbestleşme ve özel mülkiyetin sağlanması hareketi değildir, aynı zamanda kurumsal adaptasyon gerektirir. Çünkü yeni organizasyonlar, yeni yasalar ve ekonomik davranışlar aniden değiştirilemediği için, geçiş ancak aşamalı bir tarzda gerçekleştirilebilir. Şok stratejiler serbestleşme hareketi ve piyasalara istikrar kazandırmada etkili olabilir, ancak bu da pek çok sosyal probleme neden olmaktadır. Şok stratejileri uygulamak için güçlü iktidarlar gerekir, ancak bütün geçiş ülkelerinde siyasi istikrardan söz etmek çok güçtür (Kolodko, 2004).

4 Geçiş Sürecinde Büyüme Oranları

Geçişin başlangıç yıllarında yaşanan ekonomik durgunluk geçiş ülkelerini, milli gelir açısından gelişmiş ülkelerin oldukça gerisine itmiştir. Coğrafi olarak batıya yakın olan ülkelerin durumu diğerlerinden daha iyidir. Bütün geçiş ülkelerinde makroekonomik istikrar, fiyat liberalizasyonu, durgunluğu azaltma, güvenilirlik, yerel girişim, yeni firma kurulmasının önündeki engellerin kaldırılması, küçük çaplı özelleştirme, sosyal güvenlik kurulunun kurulması konularında acil reformlar yapılmıştır. Bununla beraber büyük çaplı özelleştirmeler, ticari bankacılık, etkili vergi sistemi, işgücü piyasasının yeniden yapılandırılması, sosyal güvenlik kurumlarının oluşturulması gibi reformlar kaçınılmaz olup ekonomik ve sosyal huzursuzlukları beraberinde getirmektedir (Svejnar, 2001).

Bağımsız Devletler Topluluğu ve Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin oluşturduğu Devletlerin, geçişin başlangıcında GSYİH'larının yarısına yakını kaybettikleri, ancak 2000 yılından sonra istikrarlı büyümeye geçebildikleri görülmektedir. Buna karşın Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde büyümeye daha çabuk geçildiği tablodan izlenmektedir. Bu ülkeler içerisinde, verilerin alındığı dönemde, en yüksek çıktı kaybını 1992 yılında % 44,9 ile Gürcistan yaşarken, en yüksek büyümeyi 2006 yılında % 34,5'lik oran ile Azerbaycan gerçekleştirmiştir.

Country Name	GDP growth (annual %)									
	1992	1993	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Azerbaijan	-22,6	-23,1	-11,8	11,1	26,4	34,5	25,04	10,79	9,29	5
Albania	-7,2	9,6	13,29	7,3	5,49	5	5,9	7,69	3,3	3,49
Bulgaria	-7,27	-1,48	2,86	5,72	6,35	6,51	6,44	6,21	-5,51	0,2
Estonia	-21,16	-5,74	4,97	9,55	9,43	10,56	6,91	-5,06	-13,89	1,78
Georgia	-44,89	-29,3	2,59	1,83	9,59	9,38	12,34	2,31	-3,8	6,38
Croatia	-11,71	-8,02	6,75	3,75	4,27	4,93	5,05	2,16	-5,99	-1,19
Hungary	-3,06	-0,57	1,48	6,22	3,89	0,75	0,77	0,82	-6,69	1,17
Kazakhstan	-5,3	-9,2	-8,2	9,8	9,7	10,69	8,9	3,29	1,2	6,99
Kyrgyz Repub.	-13,88	-15,45	-5,42	5,44	-0,17	3,1	8,54	8,4	2,88	-1,35
Lithuania	-21,25	-16,22	3,29	3,25	7,8	7,84	9,83	2,92	-14,74	1,33
Latvia	-32,11	-4,98	-0,94	6,91	10,6	12,23	9,97	-4,24	-17,95	-0,34
Moldova	-29,1	-1,19	-1,4	2,1	7,5	4,78	3,06	7,76	-5,98	6,93
Macedonia, FYR	-6,56	-7,46	-1,11	4,54	4,1	3,95	5,9	4,99	-0,9	0,69
Poland	2,6	3,79	6,99	4,25	3,61	6,22	6,78	5,12	1,65	3,81
Romania	-8,84	1,51	7,15	2,1	4,17	7,89	6	9,42	-8,49	0,94
Russian Federation	-14,53	-8,66	-4,14	10	6,37	8,15	8,53	5,24	-7,81	4,034
Serbia	-27,16	-30,5	6,09	5,3	5,6	5,23	6,9	5,51	-3,12	1,76
Slovenia	-5,46	2,84	3,64	4,38	4,49	5,8	6,79	3,49	-7,8	1,18
Tajikistan	-28,9	-16,4	-12,39	8,29	10,48	6,69	7	7,8	7,89	3,79
Ukraine	-9,69	-14,22	-12,2	5,89	2,69	7,3	7,9	2,09	-14,8	4,19
Uzbekistan	-11,19	-2,29	-0,89	3,8	7	7,29	9,5	8,99	8,09	8,5
Czech Republic	-0,51	0,06	5,94	3,64	6,31	6,8	6,13	2,46	-4,14	2,31
Turkmenistan	-5,3	-10	-7,19	18,59	13	11,39	11,8	10,5	6,09	8,1

Tablo 2: Geçiş Ekonomileri Ekonomik Büyüme Oranları **Kaynak:** World Development Indicators 2010 (Bazı ülkeler veri eksiklerinden yer almamıştır).

1994 yılında geçiş ekonomilerinin dibe vurmasında merkezi planlamanın aniden sona ermesini izleyen organizasyonsuzluğun etkin olduğu söylenebilir. Üretim maliyetlerinin ve yeraltı ekonomisinin de artması, bu durumun hem sebebi hem de sonucudur. Geçişin başlangıcı üretim düşüşü ve işsizliğin artmasıyla ifade edilir

(Egeli, Emsen, 2002:42-43). Sovyetler Birliği döneminde sanayi tesisleri tüm Sovyetlerin ihtiyacı esas alınarak büyük ölçekli kurulmuştur. Diğer taraftan hammadde, aramalar, işgücü gibi girdiler diğer cumhuriyetlerden temin edilmiş ve bu sayede hem cumhuriyetlerin birbirlerine zorunlu olarak bağımlı kalmaları sağlanmış, hem de birliğin dağılması ihtimali karşısında hiçbir cumhuriyetin kendi kendine yeterli durumda olmaması hedeflenmiştir. Sonuç olarak bağımsızlığın hemen ardından bu ülkelerde önemli üretim düşüşleri yaşanmış, üretimdeki bu düşüşle birlikte enflasyon artmış, kişilerin satın alma gücü düşmüş, işsizlik artmıştır (Ağdaş, 2006)

5 Geçiş Ekonomilerinde İstihdam ve Kadın İşgücünün Durumu

Sovyet modeli sosyalizm altında işgücü piyasasının birinci anahtar özelliği yüksek işgücüne katılım oranı ve tam istihdam olmuştur. İşsizlik hemen hemen hiç olamamış ve aşırı istihdam yaşanmıştır. Yumuşak bütçe kısıtıyla mümkün olabilen aşırı istihdamla tam istihdam başarılmıştır. “Emek stoklaması” olarak tanımlanan aşırı istihdamda üretim için gerekli olandan daha fazla işçi istihdam edilmiş, bunun sonucunda düşük emek verimliliği ve düşük ücret olarak geri dönmüştür (Rutkowski, 2006).

Geçiş ekonomileri işgücü piyasaları ile ilgili olarak kendi içinde çeşitli özellikler göstermektedir. Temel özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir (Egeli, Emsen, 2002):

- Emek verimliliği orta gelirli OECD ülkelerinin 1/3’üdür.
- Ücret oranının verimlilik veya beşeri sermaye yatırımıyla ilişkisi yoktur.
- Sanayi sektöründe ücret ayırımı, diğer sektörlerdekinden daha düşüktür.
- Ücretsiz eğitimin kırsal kesim veya fakirlik için sosyal ilerlemeye katkısı yoktur.
- Hükümetler temelde işsizliğin varlığını kabul etmemiş ve kabul etseler de işsizlik araştırmalarını ele alan politikaları yetersiz kalmıştır.

Kadın işgücünün istihdamdaki yerinin kalkınmadaki önemi genel kabul gören bir görüş olarak kabul edildiğinde, geçiş ekonomilerindeki kadın işgücünün incelenmesi önem taşımaktadır. Tablo 3’de bazı geçiş ekonomilerinde kadın istihdamının nüfus içerisindeki payları izlenmektedir. Toplam nüfus içerisinde en fazla kadın istihdamı Kazakistan’da izlenirken, en düşük oranların Makedonya’da olduğu görülmektedir. Genel olarak az da olsa yıllara göre bir artış izlenmekle birlikte, Hırvatistan, Litvanya, Makedonya, Romanya gibi geçiş ülkelerinde yıllara göre kadın istihdamında azalma izlenmektedir.

Country Name	Employment to population ratio, 15+, male (%)							
	1992	1993	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Albania	59,7	59,1	60,4	59,6	58,1	58,4	59	59
Azerbaijan	61,4	61,1	59,5	61,6	62,8	63,2	64,9	64,5
Bulgaria	50,8	46,1	47,7	42,6	49,3	51,9	51,4	52,2
Czech Republic	68,1	67,8	67,8	63,7	62,9	63,2	63,6	63,7
Estonia	67,4	65,6	63,8	58,2	58,6	59,3	60,8	60,6
Georgia	64,9	62,8	63,3	65,6	62,2	62,5	63,4	62,7
Croatia	61,2	61,1	59,1	53,2	53,5	54,2	54,4	54,8
Hungary	55,4	51,7	51,5	53,2	53,2	53,6	53,3	53
Kazakhstan	69,2	70,3	69,3	67,6	69,1	68,9	70,3	70,3
Kyrgyz Republic	66,5	66,4	66,4	67,4	68,3	68,4	69,2	69,4
Lithuania	63	61,2	58	53,2	56,8	57,2	57,3	56
Latvia	64,3	63,7	63,1	53,8	60,2	63,1	63,5	63,2
Moldova	62,8	62,1	60	54,5	47,1	47,2	46	45,8
Macedonia, FYR	45,4	45,6	46	44,9	40	42,4	42,5	43,3
Poland	60,5	59,6	57,6	53,6	51,2	53,2	54,8	56,1
Romania	64,7	66,4	68,2	64,9	56,1	56,7	54,7	54,3
Russian Federation	67,7	67	63,2	60,8	62,6	62,1	64	63,5
Slovenia	56,8	52	60,5	59,5	61,1	61,4	61,9	61,6
Tajikistan	57,2	54,9	48,8	48	54,3	55,1	59,2	60,4
Turkmenistan	61,8	62,2	62,3	64,5	63,4	63,1	63,2	63,2
Ukraine	63,8	64	63,8	55,7	59,5	59,7	59,7	60
Uzbekistan	58,3	57,9	56,8	59,1	60,9	61,4	62,3	62,7

Tablo 3: Geçiş Ekonomilerinde Kadın İstihdamın Durumu Kaynak: World Development Indicators 2010

Tablo 4’de bazı geçiş ekonomilerinde kadın işsizliği oranları yer almaktadır. Genel olarak en fazla kadın işsizlik oranı Makedonya, Litvanya, Hırvatistan ve Estonya’da izlenmektedir.

Country Name	Unemployment, female (% of female labor force)								
	1992	1993	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Azerbaijan					8,25	6,7	5,3	4,94	
Bulgaria		22	15,8	15,81	9,86	9,27	7,31	5,76	6,62
Czech Republic		5,44	4,8	10,56	9,78	8,83	6,73	5,61	7,72
Estonia	3,5	6,59	8,89	11,63	6,96	5,53	3,83	5,23	10,75
Georgia				10,49	12,66	12,6	12,58	16,11	
Croatia				17,29	13,79	12,63	11,02	9,97	10,24
Hungary	8,72	10,38	8,68	5,64	7,49	7,82	7,65	8,05	9,72
Kazakhstan					9,6	9,2	8,7	7,94	7,5
Kyrgyz Republic					9,05	9,02	9	9,38	
Lithuania				13,63	8,36	5,47	4,29	5,65	10,35
Latvia				13,49	8,75	6,19	5,54	6,91	13,96
Moldova				7,19	5,97	5,75	3,87	3,4	4,89
Macedonia, FYR				34,89	38,4	37,06	35,65	34,07	32,96
Poland	14,7	15,59	14,74	18,1	19,14	14,91	10,33	7,94	8,65
Romania			8,56	6,38	6,42	6,11	5,4	4,66	5,84
Russian Federation	5,18	5,86	9,22	10,42	6,98	6,78	5,73	6,03	7,93
Slovenia		6,59	6,81	7,4	7,03	7,18	5,83	4,82	5,8
Ukraine			4,9	11,6	6,82	6,6	5,99	6,08	

Tablo:4 Geçiş Ekonomilerinde Kadın İşsizlik Oranları **Kaynak:** World Development Indicators 2010

Grafik 1: Kafkas ve Merkezi Asya Ülkeleri Kadın İşsizlik

Kafkas ve Merkezi Avrupa ülkelerinin bazılarının yer aldığı grafikte, işsizlik oranlarının 2000’li yılların başında birbirine yakın ve %10 civarında iken, 2008 yılında Gürcistan’da %15’in üzerine çıkarken, Azerbaycan’da %5’ler seviyesine inmiştir. Aşağıdaki grafikte ise Doğu Avrupa Ülke grubuna ait kadın işsizlerin durumu incelenmektedir. 2000-2005 yılları arasında yüksek düzeyde işsizlik görülmekte, 2010’a doğru gittikçe azalmaktadır. Bunun da en büyük sebebi küresel krizin etkisi olarak belirtilebilir.

Grafik 2: Doğu Avrupa Ülkeleri Kadın İşsizlik

6 Sonuç

Dünya ekonomisi 1980'lerden sonra küreselleşmenin etkisiyle ciddi değişimlere sahne olmuştur. Bu değişimlerin en önemlilerinden biri de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan karma ve sosyalist düzendeki bazı ekonomilerin piyasa düzenine geçme süreçleridir. Bu süreçte hem geçişi yaşayan ülke hem de dünya ekonomisi açısından önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan biri de işgücü piyasalarında yaşanan dönüşümlerdir. İşgücü piyasalarında kadın işgücünün yapısı ve gelişmeler ayrıca önem arz etmektedir. Kalkınma göstergelerinin ve büyüme rakamlarının iyileştirilmesi konusunda kadın işgücünün istihdamı konusunda politikaların geliştirilmesine yol açmıştır.

Geçiş ekonomilerinde görülen genel özelliklerin başında, başlangıçta yoğun işsizlik ve eksi büyüme rakamlarının varlığı gelmektedir. Bu iki olumsuz durum birbirini besleyen faktörlerdir. Yapısal reformların adaptasyon süreci her ülkeye göre değiştiğinden bu süreçte her ekonominin belli ölçülerde küçüldüğü izlenmektedir. Elbette bu küçülmenin en önemli nedenlerinden biri üretim faktörlerinin üretime tam olarak katılamamasından ortaya çıkan üretim kaybıdır. Üretimdeki azalma ile birlikte istihdam oranlarında bir azalma gözlenmiştir. Genç nüfusa sahip ülkelerde özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında işsizlikte ani artışlar olmuştur. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde eski Sovyet Cumhuriyetlerinin yüz yüze geldikleri ve adeta yeni tanıdıkları bir sorun da işsizlik olmuştur (Ağdaş, 2006: 44).Geçişin etkisiyle işgücü piyasalarında yaşanan dönüşümler işsizliğin artmasına dolayısıyla ekonominin üretim kayıplarından kaynaklanan küçülmelere yol açtığı izlenmektedir.

Geçiş ekonomilerine ait istatistiki tablolar incelendiğinde kadın istihdamının yeterli düzeyde olmadığı izlenmektedir. Özellikle 2000'li yılların başında yaşanan küresel kriz sonucu Doğu Avrupa grubu geçiş ekonomilerinde kadın işsizliğin yoğun olduğu dikkat çekicidir. Kafkas ve Merkezi Asya grubu geçiş ekonomilerinde ise, -kalkınmışlık düzeyi Doğu Avrupa grubuna göre daha düşük olduğu da dikkate alınarak- kadın işsizliği daha düşük düzeydedir. Bunun sebebi kalkınma çabası içinde olan ülkelerde kadınların işgücü piyasasında daha fazla yer alması, üretim faktörlerinden olan emeğin üretimde daha fazla bulunması, teknolojinin nispeten daha düşük düzeyde olmasından emek yoğun üretim biçimlerinin tercih ediliyor olması sebep olarak gösterilebilir. Konunun daha spesifik ve mikro ölçekte, ülke bazında derinlemesine analizlerle ele alınması daha faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Adem, Mahmut, 1993. Kalkınmada Kadın Eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:26, Sayı:2,
- Ağdaş, Oğuz; (2006) Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Sonrası Temel Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi) Bışkek.
- Altay, Asuman, 2003. "Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ'lerin Durumu", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Maliye Araştırma Merkezi Yayın No:86, Kırk birinci Seri- İstanbul.2002.
- Arıkan, Zeynep, 2002. "Geçiş Ekonomilerinde Mali Disiplin", Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi:3, 02-04 Mayıs 2002, Bışkek- Kırgızistan.
- Balçılar, Mehmet, 2002. "Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Bir Değerlendirilmesi", Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi:3, 02-04 Mayıs, Bışkek- Kırgızistan.
- Bayrakdar, Seda ve Aslı Okay, 2011. "Türkiye'de Kadın Yoksulluğuyla Mücadelede Bilgi Ekonomisinin Yeri", 9th International Conference on Knowledge, Economy & Management Proceedings.
- Berber, Metin ve Burçin Yılmaz Eser, 2008. "Türkiye' de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz" "İş,Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:10 Sayı:2, Nisan.
- Dural, Betül Yücel, 2007. Geçiş Ekonomileri: Plandan Piyasaya, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ecevit, Yıldız, 2010. İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği El Kitabı.
- Egeli, Haluk, 2002. "Geçiş Ekonomilerinde Mali Saydamlık", Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs 2002, Bışkek- Kırgızistan.
- Egeli, Hüseyin Avni, Ömer Selçuk Emsen, 2002. "Geçiş Ekonomilerinin Makroekonomik Performansları ve Kırgızistan Üzerine Bir Değerlendirme". Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs, Bışkek- Kırgızistan.

- Ekin, Nusret, 1991. “Batı Topluluklarında Kadın İşgücü İstihdamı Ve Kısmi Süreli Çalışmadaki Gelişmeler”, Hukuki Esasları ve Sosyo- Ekonomik Yönleriyle Kısmi- Kalkınma Paneli, T.C Aile Araştırma Kurumu, Ankara: 7Mayıs.
- Gumpel, Werner, 1994. Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ekonomik ve Politik Gelişme, Avrasya Etüdleri,(Yaz.), C:1, S:2.
- Hatıpağaoğlu, Aziz Murat, 2002. Merkezi Planlamanın Çöküşünden Dönüşüme: Kırgızistan’da Ne Oldu?. www.dtm.gov.tr/ead/DTMDERGI/Ocakozel2002/dönüşüm.htm
- Havrylyshyn, Oleh, John Odling, 2000. Political Economy of Stalled Reforms. Finance&Development, IMF, Vol:37, Number 3.
- <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/0,,menuPK:476823~pagePK:64165236~piPK:64165141~theSitePK:469372,00.html>
- <http://www.worldbank.org/html/extdr/thematic.htm>
- IMF, 2000. World Economic and Financial Surveys, Vol:37, Number 3. October.
- Kolodko, Grzegorz W., (2004) “Ten Years of Post Socialist Transition: The Lessons for Policy Re-forms”, www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1800series/wps1866/wps1866.pdf
- Lavigne, Marie, 2000. The Economics of the Transition Process. Problems of Post – Communism, Vol:47, No:4, July – August.
- Meriç, Metin, 2002. “Geçiş Ekonomilerinde Mali Reformlar Kırgızistan Cumhuriyeti İçin Dersler”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs, Bışkek- Kırgızistan.
- Miynat, Mustafa, 2004. “Geçiş Ekonomilerinde Yeniden Dağılım ve Yoksulluk”, *Proceedings of First International Conference on The Fiscal Policies In Transition Economies*, Kyrgyz- Turkish Manas University Departman of Public Finance, Kyrgyz –Turkish Manas University Publication No: 56, Conference Series No: 5, Bishkek.
- Rutkowski, Jan, 2006. “Labor Market Developments During Economic Transition”, World Bank Policy Research Working Paper 3894, April.
- Svejnar, Jan 2001. “Transition Economies: Performance and Challenges” Erişim: <http://wdi.umich.edu/files/publications/working%20papers/w415.pdf>
- Tandircioğlu, Haluk, (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/2002sayi3PDF/tandircioglu.pdf>.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2011. Kadın Emeği Konferansı Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları, Bildiri Kitabı, 3 Mayıs, Ankara.
- World Development Indicators 2010.
- Yıldız, Habib, 2004. “ Geçiş Ekonomilerinde Dönüşüm Süreci ve Mali Reformlar”, , *Proceeding of the First International Manas University Conference in Economics on the “Recent Economic Development and Problem in the Transition Economics”*, Kyrgyz-Turkish Manas University Department of Public Finance, Publication No:61 Conference Series No:6, Bishkek-Kyrgyzstan, 23rd-24 th September.